

MICHAŁ ŁESIÓW

ANTROPONIMIA STYLISTYCZNA W OPOWIADANIACH „UKRAIŃSKICH” MIKOŁAJA GOGOLA

1. Mikołaj Gogol, Ukrainiec z dziada pradziada, pochodzący ze sławnego rodu kozackiego, praprawnuk pułkownika wojska kozackiego Ostapa jeszcze z okresu hetmanatu Bohdana Chmielnickiego uszanował na swój sposób kraj, w którym się urodził i wychował, język ojczysty i kulturę ludową Ukrainy, a jednocześnie, jak rzadko kto, wzbogacił język literatury rosyjskiej i zaistniał jako jeden z najwybitniejszych twórców tej literatury, i zapewnił sobie poczesne niepodważalne miejsce wśród klasyków literatury światowej, a żył tylko 43 lata (1809-1852). Gogol zasłynął jako pisarz rosyjskojęzyczny mimo że jego ojciec Wasyl Hohol-Janowskyj (1777-1825) zaliczony został do literatury ukraińskojęzycznej¹. Nasuwa się tu pewna analogia z dziejów literatury angielskojęzycznej, w której ważne miejsce zajął Polak, Teodor Józef Konrad Korzeniowski, czyli Joseph Conrad (1857-1924), który po wyjeździe z Polski w wieku 17 lat, po pewnym czasie zaczął pisać po angielsku i zaistniał w literaturze angielskiej jako wybitny prozaik-marynista, a poprzez swoje utwory, ukazujące głęboko i przekonująco psychologiczno-moralne problemy człowieka, wszedł na stałe do literatury światowej, mimo że jego ojciec Apollo Nałęcz Korzeniowski (1820-1869), był dramaturgiem i poetą polskojęzycznym². Analogia taka nasuwa się mimowoli, chociaż wybór języka u każdego z tych dwóch wy-

PROF. DR HAB. MICHAŁ ŁESIÓW – profesor emerytowany UMCS i KUL.

¹ О. І. Карпенко, *Гоголь Василь Панасович*, в: *Українська літературна енциклопедія*, т. I, Київ 1988, с. 437.

² *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. III, Warszawa 1995, s. 504.

bitnych przedstawicieli literatury światowej miał nieco inne przyczyny. Jest to wyrazisty przykład na to, że takie sytuacje się zdarzają.

Ukraińiec Mikołaj Gogol pozostawił w rozwijającym się bujnie w pierwszej połowie XIX w. rosyjskim języku literackim trwałe ślady, o czym z perspektywy czasu w roku 1953 pisał wybitny językoznawca rosyjski Wiktor Winogradow (1895-1969):

Язык русской художественной литературы середины 30-х годов XIX в. [...] развивался в передовых своих течениях под глубоким и все расширяющимся влиянием языка Гоголя, принципов его художественной стилистики, открытых Гоголем приёмов словесной характеристики лиц, а также форм сатирического изобличения отрицательных явлений жизни [...] Гоголь внёс щедрый вклад в сокровищницу русского общенационального языка³.

Tenże historyk języka rosyjskiego ocenia M. Gogola jako tego, który odważnie rozszerza zasięg języka rosyjskiej literatury „в сторону разных стилей народно-разговорной речи, в сторону украинского языка”⁴. Oceniając jego wczesną twórczość, która zaczęła się od opisu fragmentów życia i kultury ludowej Ukraińców, Winogradow zaznacza, że „уже в первых своих повестях *Вечеров на хуторе близ Диканьки* Гоголь выходит на широкую дорогу изображения народа (прежде всего – украинского народа) в реалистической атмосфере народно-бытовой речи, народных обрядов, поверий, стилистики народных сказов и песен” i zaznacza podstawowe znaczenie w tym „ukraińskiej tradycji literacko-językowej” („родная для Гоголя украинская литературно-языковая традиция”)⁵.

W odniesieniu do stworzonych przez M. Gogola antropimów wspomniany tu historyk języka rosyjskiego stwierdza, że „Гоголевские образы, **имена типов Гоголя**, гоголевские выражения вошли в общенародный язык. От них произведены новые слова, например *маниловщина*, *ноздревщина*, *тряпичкинство*, *по-собакевически* и т. п.” i podsumowując swoje studium o znaczeniu Gogola w rozwoju rosyjskiego stylu literackiego

³ В. В. Виноградов, *Язык Гоголя и его значение в истории русского языка*, „Материалы и исследования по истории русского литературного языка”, т. III, Москва 1953, с. 4.

⁴ Тамże, s. 8.

⁵ Тамże, s. 14.

zaznacza: „Ни один из русских классических писателей не создал такого, как Гоголь, количества типов, которые вошли бы в литературный и бытовой обиход в качестве имен нарицательных”⁶.

2. W niniejszym artykule pragnę przyjrzeć się własnym nazwom osobowym bohaterów występujących we wczesnych opowiadaniach M. Gogoła o tematyce ukraińskiej, które to antroponimy są ważnym czynnikiem, środkiem charakterystyki postaci, środowiska i miejsca oraz czasu, w którym odbywa się akcja. W badaniach antroponimii „stylistycznej”, zwanej również „poetycką” czy „literacką”⁷, onomaści-językoznawcy zwracają uwagę na różne funkcje osobowych nazw własnych w języku utworów literackich – nominatywną, stylistyczną, charakteryzującą itp.

Poszczególne osobowe nazwy własne dla swych bohaterów pisarz „wymyśla” lub wykorzystuje realnie istniejące już w użyciu⁸.

Strukturę antroponimów w opowiadaniach M. Gogoła z cykli *Вечера на хуторе близ Диканьки*, *Повести изданные пасичником Рудым Паньком* i *Миргород*, napisanych w latach 1830-1834, kiedy Gogol miał 21-25 lat, szczegółowo przeanalizowałem, opierając się na tekstach tych utworów wydanych w roku 1969⁹.

Utwory te zawierają ciekawy i niepowtarzalny w literaturze rosyjskiej system antroponimiczny tak w formie, jak i w „treści” etymologicznej. W przebadanych opowiadaniach swych bohaterów nazywa Gogol pięcioma różnymi sposobami nominacji, a mianowicie: 1) tylko nazwiskami-przezwisekami (75 nominacji), 2) tylko imionami w ich formach pełnych (oficjalnych lub hipokorystycznych, w tym zdrobniałych i pieszczotliwych – 68 nominacji), 3) przez połączenie imion i nazwisk-przezwisek (32 przypadki),

⁶ Тамże, s. 44.

⁷ Por.: Н. В. Подольская, *Словарь русской ономастической терминологии*, Москва 1978, с. 33.

⁸ Więcej o antroponimii stylistycznej zob.: *Ономастика. Проблемы и методы. Материалы к XIII Международному ономастическому конгрессу. Сборник обзоров*, Москва 1978, s. 168-188; Cz. Kosyl, *Nazwy własne w literaturze pięknej*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 1998, s. 363-387.

⁹ Н. В. Гоголь, *Сочинения в двух томах*, т. I. *Повести*, Москва 1969. Cytaty z tych utworów pochodzą z tego wydania.

4) przez połączenie imion i patronimików (*otczestw*) (29 tego typu nominacji) i 5) przez połączenie trzech elementów nominacyjnych – imienia, patronimiku (*otczestwa*) i nazwiska (20 przypadków).

3. Stosunkowo często swych bohaterów nazywa Gogol samymi nazwiskami (przezwyiskami), które najczęściej pokrywają się z ukraińskimi wyrazami pospolitymi bez dodatkowej sufiksacji antroponimicznej. Te wyrazy pospolite (rzeczowniki i przymiotniki), współbrzmiające z odpowiednimi przezwyiskami, odnajdujemy na ogół bez większych trudności we współczesnych słownikach języka ukraińskiego, m.in. w 11-tomowym wydaniu *Słownika języka ukraińskiego z lat 1970-1980*¹⁰. Są to wyrazy, które w jakiś sposób, bezpośredni czy pośredni, charakteryzują osobę bohatera, zwracając uwagę na jego cechę charakterystyczną, np.:

Вискряк (ukr. gw. *віскряк*, ‘smarkacz’ СУМ I 681);

Вертихвист (ukr. pot. *вертихвіст*, ‘człowiek lekkomyślny’ СУМ I 333);

Голопуцек (ukr. pot. *голопуцьок*, ‘małe piskłę’, ‘małe dziecko’ СУМ II 115);

Паливода (ukr. pot. *паливода*, ‘człowiek zuchwały, bezmyślny, paliwoda’ СУМ VI 27);

Печерица (ukr. *печериця* ‘pieczarka’ przerośnie ‘stary gruby człowiek’ СУМ VI 347);

Товкач (ukr. pot. *товкач* ‘człowiek niemądry, głupiec’ СУМ X 163);

Халява (ukr. *халява* ‘cholewa’, przerośnie ‘nieelegancki, skąpy człowiek’ СУМ XI 15);

Шептун (ukr. pot. *шептун* ‘mówiący po cichu, plotkarz’ СУМ XI 442);

Довгочун (ukr. gw. *довгочун* ‘ten, kto długo i często kicha’ Гр. I 402)¹¹.

Ponadto nominacje bohaterów bierze Gogol od różnych grup semantycznych rzeczowników, które pośrednio charakteryzują występujące w jego opowiadaniach osoby. Są to więc:

¹⁰ *Словник української мови*, т. I-XI, Київ 1970-1980 (stosuję skrót СУМ).

¹¹ Б. Грінченко, *Словарь української мови*, т. 1-4, Київ 1907-1909 (stosuję skrót Гр.).

a) nazwy części ciała człowieka lub tego, co wyraźnie rzuca się w oczy, w tym chore miejsca na jego ciele:

Болячка (ukr. *болячка* ‘niewielka rana na skórze, czyrak’ СУМ I 216);

Бородавка (ukr. *бородавка* ‘brodawka’ СУМ I 219);

Ковтун (ukr. *ковтун* ‘choroba skóry na głowie’ СУМ IV 206);

Чуб (ukr. *чуб* ‘sterczące na głowie włosy’ СУМ XI 371);

b) nazwy tego, w co człowiek się ubiera i co ma na sobie:

Гуня (ukr. *гуня* ‘rodzaj kurtki’ СУМ II 194);

Черевик (ukr. *черевик* ‘trzewik’ СУМ XI 302);

Шпонька (ukr. gw. *шпонька* ‘zapinka’ СУМ XI 526);

c) nazwy zwierząt:

Горобець (‘wróbel’), **Гусак** (‘gęsior’), **Гуска** (‘gąska’), **Зозуля** (‘kukułka’), **Деркач** (‘derkacz’), **Курочка** (‘mała kura, kurczę’), **Пацюк** (ukr. pot. *пацюк* ‘prosię’ lub ‘szczur’ СУМ VI 102);

d) nazwy roślin:

Бульба (ukr. *бульба* ‘kartofel’ lub ‘narośl na czymś’ СУМ I 251);

Ковелек (ukr. *ковильок* ‘roślina: *Stipa lessinguana*’ ЕСУМ¹² II 484);

Покотыполе (ukr. *покотыполе* ‘roślina: *Gypsophila paniculata*’ СУМ VII 39);

Пухивочка (ukr. zdrobnienie nazwy rośliny *пухівка* ЕСУМ IV 643);

Свербыгуз (ukr. *свербыгуз* ‘roślina: *Bunia L.*’ СУМ IX 68);

Цыбуля (‘cybula’);

e) nazwy pożywienia:

Корж (ukr. *корж* ‘rodzaj chleba w kształcie owalnym’ СУМ IV 289);

Хлеб (ukr. *хліб* ‘chleb’);

Голодуха (ukr. gw. *голодуха* to forma zdrobniała od *голод* ‘głód’ ЕСУМ I 552);

f) nazwy przedmiotów używanych w gospodarstwie:

¹² ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови*, т. I-V, Київ 1982-2006.

Долото ('dłuto'), **Лемиш** (ukr. *леміш* 'lemiesz'), **Пидсыток** (ukr. *підситок* 'niegęste sito'), **Покрышка** ('przykrywka, pokrywka'), **Шило** ('szydło').

Bardzo wyraziste są nazwiska (przezwiseka) w postaci przymiotników: **Бородатый** ('brodaty'), **Густый** ('gęsty'), **Задорожный** ('będący za drogą, zadrożny'), **Безродный** ('nie mający rodziny'), **Невеличкий** ('nie duży, malutki'), **Пузатый** ('brzuchaty'), **Череватый** ('brzuchaty'), **Коростявый** ('krostowaty'), **Рудый** ('rudy, ryży'), **Смаченький** ('smaczniutki'), **Товстогуб** (ukr. *товстогубий* 'człowiek z grubymi wargami' СУМ X 167).

W antroponimii Gogola odnajdujemy też nazwiska „bezsufiksalne”, które mogą mieć moc charakteryzującą daną postać przez samo brzmienie podobne do wyrazów rzeczywistych, a których, dokładnie tak samo brzmiących wyrazów, w słownikach języka ukraińskiego nie odnajdujemy. Są to już deirywaty autorskie z wyraźną adideacją do pewnych rzeczywiście notowanych wyrazów pospolitych, np. **Козолуп** (розм. *котолуп* 'kto łapie koty' i 'łobuz' СУМ IV 311), **Колопер** (z połączenia wyrazów *коло* i *перти*), **Пупопуз** (złożenie wyrazów *пуп* 'pępek' СУМ VIII 390 i *пузо* 'wielki brzuch' СУМ VIII 386), **Бурульбаш** (ukr. *бурулька* 'sopel lodu' СУМ I 261 i końcowa sylaba, która przypomina takie nazwy pospolite ludzi, jak *торгаши, сиваши, синаши*¹³), **Ностюган** (ukr. *ніс, нос* 'nos' i sufiks *-уган*, taki jak w wyrazach *дідуган, вітрюган*¹⁴), **Закрутигуба** (por. ukr. pot. *закрутиголова* 'nierozumny, do niczego nie nadający się człowiek' СУМ III 170), **Брут** (wzięte z historii Starożytnego Rzymu imię *Brutus*, co dało podstawę do utworzenia słowa *brutal*) itp.

Nazwiska (przezwiseka) bezsufiksalne w zbadanych utworach Gogola stanowią większość (ok. 65 %) wszystkich tego typu antroponimów.

Znacznie mniejszą liczbę stanowią nazwiska utworzone przy pomocy odpowiednich sufiksów, a przede wszystkim typowo ukraińskiego formantu *-енко*, których podstawami są niekiedy własne imiona: **Сыдоренко**, **Петрыченко** (w podstawie *Петрик* – zdrobnienie od *Петро*) ale częściej wyrazy pospolite, np. **Дегтяренко** (ukr. *дігтяр* 'dziegciarz' СУМ II 298),

¹³ *Інверсійний словник української мови*, Київ 1985, s. 585.

¹⁴ Tamże, s. 487.

Макогоненко (ukr. *макогін* ‘tłuczek’ СУМ IV 603), **Писаренко** (ukr. *писар* ‘pisarz’), **Черевиченко** (obok: **Черевик** ‘trzewik’), **Шапуваленко** (ukr. *шаповал*, ‘ten, kto filcuje’).

Pojawiają się też takie przerwiska czy nazwiska, w których podstawami są odpowiednie czasowniki, np. **Вовтузенко** (ukr. *вовтузитися* ‘szwendać się’ lub ‘robić coś bez sensu’), **Кукубенко** (ukr. *кукобити* ‘chodzić za kimś’), **Кизяколупенко** (połączenie wyrazowe *лупити кизяк* ‘rozdrabniać łajno’), **Крутотришенко** (ukr. *крутити* i *трищати* ‘szybko i niezrozumiale mówić’), **Перерепенко** (ukr. *перерепатися* ‘pękać od dużego wysiłku’), **Сторченко** (ukr. *сторчати* ‘sterczeć’), **Чухопупенко** (ukr. *чухати нун* ‘drapać się po pępku’), czy też połączenia przymiotnika z rzeczownikiem: **Голокопытенко** (ukr. *голе копыто* ‘gołe kopyto’), **Голопупенко** (ukr. *голий нун* ‘goły pępek’). Jak widzimy, prawie wszystkie nazwiska z sufiksem *-енко* są „mówiące”, charakteryzujące daną postać poprzez skojarzenia semantyczne podstaw słowotwórczych.

Inne nazwiska sufiksalne są tu reprezentowane niewielką ilością form:

-ович (-евич) z podstawami imion i są one podobne do patronimików („otczestw”), chociaż tu już pełnią rolę przerwisk-nazwisk: **Демитрович**, **Прокопович**, ale też o innych podstawach: **Попович**, **Галяндович** (być może podstawą jest tu ukraiński czasownik gwarowy *галандити* ‘pleść, mówić niedorzecznie’) a może polskie *galant*, skoro nazwiskiem tym nazwany został polski żołnierz: „Гляжу, впереди отряда хорунжий Галяндович”;

-ский – tylko w dwóch przypadkach pojawiają się w zbadanych utworach nazwiska z tym sufiksem – **Козьма Деркач-Дришпановский** (chyba u podstaw tego nazwiska mamy połączenie wyrazowe *дрижати* ‘drżeć’ i *пан*, a więc ‘pan, który drży, boi się’) i **Цупчевска** (być może podstawą jest tu czasownik *цупкати* ‘tupać’ albo przymiotnik *цупкий* ‘mocny, twardy’). „Szlachecki” formant *-ski* w zestawieniu z podstawami potocznymi zwiększa komiczność w charakterystyce nazwanych osób.

Tylko jedno nazwisko ma sufiks *-ев*, to nazwisko oficera rosyjskiego: „Ротный командир у нас был, если изволите знать, капитан Еремеев”.

W analizowanych opowiadaniach spotkać można również nominacje kobiet tworzone przy pomocy formantu *-иха* od nazwisk ich mężów **Переперчиха** (mąż *Переперко* z przerwiskiem-nazwiskiem o podstawie czasownika *переперти* ‘przekonywać, pokłócić się’ + formant *-ко*), **Шепчиха** ‘żona kozaka o nazwisku *Шептун*’, Пульхерия Ивановна **Товстогубиха** ‘żona Towstohuba’.

Większość tych nazwisk posiada wyrazistą funkcję charakteryzującą, oceniającą, wskazującą poprzez podstawy słowotwórcze na różne cechy bohaterów literackich. Podstawy te w większości wypadków zostały wzięte (wybrane) z ukraińskiego języka potocznego. Dość często odczuwamy w nich humor i ironię w ocenie różnych typów ludzkich. Zaś formalne ukształtowanie tych antroponimów (bezsufiksarność, typu sufiksalne) świadczą o przynależności narodowościowej i społecznej.

Gogol w kilku miejscach pozwolił sobie na igranie, na żarty oparte na brzmieniu i semantyce nazwiska. O kimś o nazwisku Cybula:

„Куда теперь ему бледнеть, – подхватил другой, – щеки у него расцвели, как мак; теперь он не Цыбуля, а буряк – или, лучше, самая красная свитка, которая так напугала людей” (*Сорочинская ярмарка*, s. 25).

Ktoś, kogo nazywają **Гусак**, lekko i z humorem tłumaczy, że nie wypada tak mówić o człowieku:

Гусак же, как известно всем, кто сколько-нибудь сведущ в науках, не может быть записан в метрической книге, ибо **гусак** есть не человек, а птица, что уже всякому, даже не бывавшему в семинарии, достоверно известно” (*Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем*, s. 208).

Dziwi się **Рудый Панько**:

За что меня миряне прозвали Рудым Паньком – ей-богу, не умею сказать. И волосы, кажется, у меня теперь более седые, чем рыжие. Но у нас, не извольте гневаться, такой обычай, как дадут люди какое прозвище: то и во веки веков останется оно” (*Сорочинская ярмарка*, s. 6).

4. Kolejną częstą formą nazywania bohaterów opowiadań Gogola są same imiona.

a) Oficjalne formy cerkiewne imion pojawiają się przy nominacji głównie osób duchownych: отец **Афанасий**, отец **Антон**, честный схимник старец **Варфоломей**, отец **Харлампий**, отец **Антип**, протопоп отец **Петр** ...

b) Typowe dla ukraińskiej antroponimii formy imion bezsufiksalnych (w pewnym sensie dokumentalne czyli niehipokorystyczne) mają chłopci, słudzy i kozacy. Znajdujemy w nich często ukraińskie cechy fonetyczne: **Андрій**, **Микита**, **Ничипор**, ‘Никифор’, **Оксана**, **Осип**, **Остап**, **Охрим** ‘Ефрем’, **Панас** ‘Афанасий’, **Солопий** ‘Соловей’, **Хома**, **Явтух** ‘Евти-

хий', **Ганна**, **Горпина** 'Аграфена', **Вакула** (ros. Вукол) i często z tyrową dla ukraińskich imion końcówką-formantem *-o*: **Данило**, **Карпо**, **Оверко** 'Аверкий', **Петро**, **Самуйло** 'Самуил'.

c) Imiona hipokorystyczne, utworzone przy pomocy kilku sufiksów, stanowią prawie trzecią część wszystkich imion, są to formy z sufiksem:

-ка: **Гапка** 'Агафія', **Одарка** 'Дарія', **Оришка** (od Орина 'Арина' lub Ярина 'Ирина'), **Палашка** 'Пелагея', **Пидорка** 'Феодора', **Хвеська** 'Феодосія', głównie imiona żeńskie, ale też trafiają się męskie **Микитка**, **Ицка** 'imię Żyda, odpowiednie do oficjalnego Ісаак, Іцхак';

-ко: **Грицько** 'Григорій', **Левко** 'Лев' lub 'Леонид', **Омелько** od Омелян 'Емельян', **Стецько** 'Степан';

-(у)сь: **Ивась**, **Петрусь**;

-ха: **Солоха** (od Соломія 'Соломонія'), **Явдоха** 'Евдокія';

-ля: **Галя** od Ганна 'Анна';

-ш: **Дорош** 'Дорофей', **Тымиш** 'Тимофей';

-енька: **Машенька** (w podstawie słowotwórczej rosyjska hipokorystyczna forma **Маша** (od **Марія**));

-уша: **Ванюша** (w podstawie rosyjski hipokorystyk **Ваня** przeciwstawiający się ukraińskiemu **Ивась**: „Когда был он еще **Ванюшей**, то обучался в гадячском поветовом училище”) („*Иван Федорович Шпонька и его тетушка*, s. 176);

-ыся: **Юзыся** (od pol. **Józefa**) „Он стоял с коханною своею **Юзысею**” (*Тарас Бульба*, s. 137).

d) W powieści *Taras Bulba* Żydzi noszą typowe dla nich imiona:

Мордохай, **Рахум**, **Хайвалох**, **Шлема** (odpowiednik pol. Salomon, ukr. Соломон), **Шмуль** (odp. pol. Samuel, ukr. Самуїл), **Янкель** i polskie **Ян**, którym nazwany został polski żołnierz.

Imiona zostały adekwatnie dostosowane do narodowości, statusu społecznego, jak również do wieku bohaterów.

5. Imię w połączeniu z przezwiskiem lub nazwiskiem jako nominacja osób pojawia się w zbadanych utworach stosunkowo często (ok. 32 razy). Taki sposób nominacji odnosi się do kozaków, chłopów, szlachty ukraińskiej [nie są tak nazywani słudzy, osoby duchowne i Żydzi]: np. Солопий Черевик, Касьян Свербыгуз, Данило Бурульбаш, Иван Шпонька, Остап Бульбенко, Тарас Бульба, Хома Брут, Демид Попович, Дмитро Товкач, Корний Чуб, Мыкола Густый, Тиберий Горобець, Евтух Макогоненко i in.

Taki sposób nazywania bohaterów o wiele rzadziej spotykamy w nominacji Rosjan w prozie rosyjskiej, głównie odnosi się on do postaci innych, nierosyjskich narodowości¹⁵.

6. Nominacja bohaterów przy pomocy połączenia imienia i „otczestwa” pojawia się nieco rzadziej w analizowanych kilku opowiadaniach Gogola (29 takich połączeń). Dotyczy tylko osób należących do szlachty i urzędników. W takich złożeniach imiona mają zawsze formy cerkiewno-rosyjskie: Аграфена Трофимовна, Агафия Федосеевна, Афанасий Иванович, Доррофей Трофимович, Елевферий Елевфериевич, Пульхерия Ивановна itp. W jednym z opowiadań (*Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем*, s. 221) Gogol wyliczając gości „Городничего” lekko ironizuje sobie z tego typu nominacji:

Городничий давал ассамблею! [...] Что за ассамблею дал городничий! Позвольте я перечту всех, которые были там: Тарас Тарасович, Евпл Акинфович, Евтихий Евтихиевич, Иван Иванович, не тот Иван Иванович, а другой, Савва Гаврилович, наш Иван Иванович, Елевферий Елевфериевич, Макар Назарович, Фома Григорьевич: [...] Не могу далее! Не в силах! Рука устает писать!

7. Nominacja złożona z trzech elementów zdarza się tylko w czterech opowiadaniach i znaleźć można tylko 16 takich jednostek nazewniczych. W przedmowie do drugiej części cyklu *Wieczera na chutorie...* Gogol przedstawia gości, wyliczając z lekkim humorem dobrane przezeń antroponimy:

„Вот приехали ко мне гости: Захар Кирилович Чухопупенко, Степан Иванович Курочка, Тарас Иванович Смачненький; приехал еще ... вот позабыл, право, имя и фамилию ... Осип ... Осип ...” (s. 92).

W opowiadaniu *Иван Федорович Шпонька и его тетушка* taki sposób nominacji, jak widać, pojawia się już w tytule. A w tekście nazywa swoich bohaterów: „приезжавший из Гадяча Степан Иванович Курочка”, „учитель российской грамматики Никифор Тимофеевич Деепричастие” i zie-

¹⁵ Zob. m. in. M. Łesiów, *System antroponimiczny w „Zbrodni i karze” F. Dostojewskiego*, w: *Fiodor Dostojewski – myśl i dzieło. W setną rocznicę śmierci pisarza*, Łódź 1981, s. 59.

mianin, który sam się przedstawia: „Я помещик того же Гадячского повета и ваш сосед [...], а фамилия моя Григорий Григорьевич Сторченко”.

W innym opowiadaniu (*Повесть о том, как поссорился Иван Иванович...*, s. 206) znów humorystycznie (a humor tkwi w tym, że do poważnych elementów imienia i „otczestwa” dodane zostały śmieszne, jakby frywolne nazwiska) nazywa kilka postaci osób tak: „комиссар полтавский Дорош Тарасович Пухивочка”, „Антон Прокофьевич Пупопуз, который до сих пор еще ходит в коричневом сюртуке с голубыми рукавами и обедает по воскресным дням у судьи”, „Иван Никифорович Довгочхун”.

Zaś w kancelaryjnych sądowych zapiskach pojawia się nominacja złożona z trzech elementów w tym „otczestwo” z sufiksem na *-ов* i z określeniem сын: „от дворянина Миргородского повета и помещика Ивана Иванова сына Перерепенка прошение [...]” (s. 207), „[...] дворянин Иван Никифоров сын Довгочхуна [...] учинил мне смертельную обиду” (s. 207). „Сей же самый неблагопристойный и неприличный дворянин посягнул притом на мою родовую, полученную мною после родителя моего, состоящего в духовном звании, блаженной памяти Ивана Онисиева сына Перерепенка, собственность” (s. 208)¹⁶.

Imiona i patronimika („otczestwa”) w tego typu nominacjach „trójczłonowych” mają zwykle formy cerkiewno-rosyjskie, zaś nazwiska otrzymują typowo ukraińskie z etymologią często ironiczno-humorystyczną, podobnie jak i w nazwie własnej „учителя российской грамматики Никифора Тимофеевича Деепричастие”¹⁷.

8. Przedstawione tutaj typu nominacji bohaterów w opowiadaniach „ukraińskich” M. Gogola są adekwatnie dobrane dla przedstawicieli różnych grup narodowościowych i społecznych w pierwszej połowie XIX wieku na Ukrainie. Pewne sposoby nominacji bohaterów wnoszą do stylu opowiadań

¹⁶ Podobne archaiczne typowo kancelaryjne zapisy znajdujemy w *Истории села Горюхина* А. Пущкина (zob. М. Ё с и ó в, *Антропонимия в прозе Пушкина*, w: *Aleksander Puszkina 1799-1979. Materiały Sesji Naukowej poświęconej 180-jej rocznicy urodzin А. Пущкина*, Białystok 1981, s. 191, 193).

¹⁷ **Деепричастие** ‘imiesłów przysłówkowy’ w gramatyce języka rosyjskiego był prawdopodobnie uważany za problem trudny i kłopotliwy dla uczniów.

dozę humoru i ironii w ocenie różnych postaci, co dla stylu Gogoła jest typowe, a można to obserwować w następnych jego utworach opisujących życie społeczeństwa rosyjskiego w późniejszej twórczości pisarza, który stworzył wiele takich antroponimów. Weszły one do słownictwa języka ogólnorosyjskiego. Dla przykładu na antroponimach, stworzonych przez Gogoła oparte zostały takie wyrazy rosyjskie, jak **хлестаковщина** ‘natrętne chwalenie się’ (Хлестаков – bohater komedii obyczajowej *Rewizor* (1842) (СРЯ, 850))¹⁸, **маниловщина** ‘marzenie nie mające żadnych podstaw realnych’ (СРЯ, 329), **ноздревщина** i **ноздревство** ‘natręctwo, bezceremonialne zachowywanie się’, **чичиковщина** ‘karierowiczowstwo’, **плюшкинство** ‘chorobliwe skąpstwo’ (oparte na nazwiskach bohaterów powieści „*Martwe duszy*”, 1842) i szereg innych¹⁹.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ АНТРОПОНИМИЯ В „УКРАИНСКИХ” РАССКАЗАХ Н. ГОГОЛЯ

Р е з ю м е

В настоящей статье автор детально проанализировал структуру антропонимов в рассказах Н. Гоголя из циклов *Вечера на хуторе близ Диканьки* и *Миргород*. Для названия своих героев писатель использовал пять разных способов номинации: 1) только фамилии-прозвища; 2) только имена в их полной форме – официальные или гипокористические; 3) путем сочетания имен и фамилий-прозвищ; 4) путем сочетания имен и отчеств; 5) путем сочетания трех номинационных элементов – имени, отчества и фамилии. Представленные типы номинации героев „украинских” рассказов Н. Гоголя

¹⁸ СРЯ – С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1963⁵ (cyfra po skrócie СРЯ oznacza stronę tego wydania).

¹⁹ „Среди имен персонажей, от которых образованы отвлеченные существительные, более всего, пожалуй, имен из произведений Н.В. Гоголя. Объясняется это, по-видимому, типичностью образов персонажей. Что ни герой, то тип” (Л. В. Введенская, Н. П. Колесников, *От собственных имен к нарицательным*, Москва 1981, с. 121).

адекватно выбраны для представителей разных национальных и общественных групп в первой половине XIX века на Украине.

Słowa kluczowe: antroponimia, język ukraiński, stylistyka, antroponimia stylistyczna, patronim, nazwisko, przezwisko, ukraińska tradycja językowa.

Ключевые слова: антропонимия, украинский язык, стилистика, стилистическая антропонимия, отчество, фамилия, прозвище, украинская языковая традиция.

Key words: anthroponomastics, Ukrainian language, stylistics, stylistic anthroponymy, patronym, pseudonym, Ukrainian language tradition.